

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน : “พื้นที่” ที่ถูกต่อรองบนความขัดแย้ง

กรณีศึกษา : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่

เอกรินทร์ พึ่งประชา

ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี

ความนำ

งานศึกษาชิ้นนี้เลือกสนามวิจัยหมู่บ้านบางกระดี่ เขตปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นที่ตั้งกลุ่มชาติพันธุ์มอญที่เดิมชุมชนแห่งนี้มีสภาพทางสังคมแบบพึ่งพาตนเอง มีภาษาพูดและวิถีชีวิตที่ปฏิบัติตามธรรมเนียมมอญอย่างเคร่งครัด แต่หลังจากที่ชุมชนมอญวัดบางกระดี่เริ่มเปิดตัวเมื่อราว 20 กว่าปีก่อน พร้อมกับรับกระบวนการกลายเป็นเมือง พื้นที่ในชุมชนหลายแห่งกลายเป็นที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ที่ดินถูกเปลี่ยนมือจากคนมอญไปสู่เจ้าของธุรกิจอุตสาหกรรมและธุรกิจจัดสรรที่ดิน ชาวบ้านกลายเป็นเศรษฐีใหม่จากการขายที่ดิน เกิดการหลั่งไหลเข้ามาทำงานในโรงงานของคนจากแหล่งอื่นๆ เป็นจำนวนมาก ประกอบกับความเจริญด้านต่างๆ ได้แพร่ขยายอย่างรวดเร็ว จึงทำให้วัฒนธรรมและประเพณีของคนมอญชุมชนแห่งนี้ลดความเข้มข้นลง

ปรากฏการณ์ดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านคนหนึ่งเกิดแนวคิดที่จะตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ภายใต้ชื่อ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่” เพื่อรื้อฟื้นประเพณีและวัฒนธรรมมอญ รวมทั้งเป็นคลังความรู้ด้าน “มอญศึกษา” แต่ประเด็นสำคัญกับอยู่ที่ศูนย์ฯ แห่งนี้หาได้ใช้ “พื้นที่สาธารณะ” อย่างเช่น วัดหรือลานกลางบ้านเป็นที่จัดแสดงสิ่งของเหมือนเช่นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านทั่วไป หากแต่ใช้ “พื้นที่ปัจเจก” เป็นที่ตั้งของศูนย์ฯ ปัญหาและปมความขัดแย้งอันเนื่องจากการใช้ “พื้นที่” ดังกล่าวจึงเกิดตามมาในความสัมพันธ์ของกลุ่มคนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ฯ

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จะให้น้ำหนักที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในฐานะ “พื้นที่” ทางวัฒนธรรมนั้นมีนัยทางสังคมและวัฒนธรรมต่อชุมชนแห่งนี้อย่างไร มีบทบาทเป็นเช่นไร และมีความเคลื่อนไหวไปในทิศทางใด เป็นประการสำคัญ

มอญบางกระดี่ : ประวัติศาสตร์, สังคม และวัฒนธรรม

ประวัติศาสตร์ชุมชน

คนมอญบางกระดี่เป็นใครหรือมาจากไหน มีงานศึกษาที่อธิบายหลายแนวทาง เช่น ศิริพร รัตนดำรงอักษร¹ กล่าวว่า ชาวมอญบางกระดี่เป็นกลุ่มที่อพยพมาจาก "บ้านบางกระดี่" เมืองหงสาวดี ขณะที่ พิศาล บุญผูก² เผยว่า ชุมชนมอญบางกระดี่ เกิดจากความจำเป็นที่จะต้องหาพื้นที่หรือแหล่งทำกินเพิ่มขึ้นของกลุ่มชาวมอญบ้านแพรว จังหวัดสมุทรสาคร และชาวมอญปากลัด จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งมีความสัมพันธ์ติดต่อกัน โดยอาศัยคลองมหาชัย (หรือคลองสนามไชย) เป็นเส้นทางคมนาคม ต่างเห็นว่าแถบแสมดำมีป่าชายเลนและป่าจาก เหมาะที่จะเป็นแหล่งวัตถุดิบในการประกอบอาชีพ ตัดฟืนและเย็บจาก ส่งขายกรุงเทพมหานครได้เป็นอย่างดีจึงทยอยกันอพยพมาตั้งรกรากเพิ่มมากขึ้นกลายเป็นชุมชน ส่วนสุจริตลักษณ์ ติฬาคุง³ กล่าวเพียงว่าคนมอญในบางขุนเทียนว่า มีชุมชนมอญอยู่ 2 แห่ง คือ ชุมชนมอญท่าข้าม และชุมชนมอญบางกระดี่ ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเย็บจาก ตัดฟืน และทำนา

ด้านประวัติศาสตร์ของคลองสนามไชย⁴ ถ้าคลองสายหลักของชุมชนบางกระดี่นั้นเป็นคลองที่เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า ช่วงที่เรียกว่า คลองบางกอกใหญ่ (คลองบางหลวง) ลงไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ สู่มแม่น้ำท่าจีนเขตอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาครมีความยาวประมาณ 35 กิโลเมตร เส้นทางคลองสนามไชยจะผ่านไปทางแขวงบางคือ แขวงบางขุนเทียนและแขวงแสมดำ อยู่ในท้องที่เขตจอมทองและเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร แล้วต่อเนื่องไปคลองมหาชัยเขตจังหวัดสมุทรสาคร ส่วนชื่อคลองที่ใช้เรียกชื่อคลองสนามไชยนั้นมีหลายชื่อด้วยกันคือ ช่วงแรกที่เชื่อมคลองบางกอกใหญ่ เรียกว่า คลองด่าน ช่วงกลาง เรียกว่า คลองสนามไชย

¹ ศิริพร รัตนดำรงอักษร, "บทบาทพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 'ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญ' ต่อสำนักทางชาติพันธุ์กรณีศึกษาชุมชนมอญบางกระดี่," (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544), น.1.

² พิศาล บุญผูก, สงครามต้นบางกระดี่ (กรุงเทพฯ: ธีรพจน์การพิมพ์, 2537), น. 11.

³ สุจริตลักษณ์ ติฬาคุง, มอญบทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: สหธรรมการพิมพ์, 2538), น. 9.

⁴ ชันธ สกฤตวิมา, การศึกษาคลองด่านในเชิงประวัติศาสตร์ (สถาบันราชภัฏธนบุรี, 2540), น. 4.

ช่วงสุดท้าย เรียกว่า คลองมหาชัย แต่สำหรับชื่อที่ชาวบ้านเรียกกันกลับขึ้นอยู่กับความสะดวกมากกว่า เช่นช่วงที่ผ่านเขตบางขุนเทียนเรียกคลองบางขุนเทียน ช่วงที่ผ่านบางกระเดี่เรียกคลองบางกระเดี่ หรือช่วงที่ผ่านแสมดำเรียกคลองแสมดำ เป็นต้น

ในอดีตคลองสนามไชยนอกจากจะใช้เป็นเส้นทางติดต่อไปมาและค้าขายแล้ว ยังใช้เป็นเส้นทางเดินทัพ และเส้นทางเสด็จประพาสออกสู่ทะเลของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา คลองสนามไชยจึงนับว่าเป็นเส้นทางคมนาคมสายประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ตั้งแต่สมัยโบราณสายหนึ่ง แต่เส้นทางนี้คงใช้ได้สะดวกเฉพาะฤดูฝน พอถึงหน้าแล้งน้ำก็ตื้นเขิน เรือใหญ่ล่องไปมาไม่ได้ ต่อมาในเดือน 5 ต้นปีเถาะ พ.ศ. 2374 สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (ทองจีน ไกรฤกษ์) เป็นแม่จางคนจีนขุดลอกลำคลองเก่าที่ตื้นเขินตั้งแต่วัดปากน้ำภาษีเจริญไปถึงบางขุนเทียน⁵

ขณะที่วรรณกรรมที่กล่าวถึงสถานที่ต่างๆ ระหว่างการเดินทางโดยผ่านคลองสนามไชย ซึ่งสามารถใช้เป็นข้อมูลในการตั้งข้อสันนิษฐานถึงที่มาของชื่อ “บางกระเดี่” ได้เช่น

1. โคลงนิราศนรินทร์⁶ แต่งเมื่อ พ.ศ.2352 กล่าวถึงการเดินทางตามเสด็จพระบวรราชเจ้า มหาเสนานุรักษ์เสด็จยกทัพหลวงไปปราบพม่า ซึ่งยกมาตีเมืองฉวางและเมืองชุมพรเมื่อต้นรัชกาลที่ 2 เส้นทางการเดินทางทัพจากกรุงเทพฯ ผ่านสมุทรสาคร สมุทรสงครามขึ้นบกที่เพชรบุรี ในโคลงบทที่ 25, 30, 31, 32, 33 มีความว่า

...(25) บางขุนเทียนถิ่นฐาน	นามมี (บางขุนเทียน)
เทียนว่าเทียนแสงสี	สว่างเหย้า
เย็นยามพระสุริยสี	ลาโลก ลงแม่
เทียนแม่จูดจักเจ้า	สู่ห้องหาใคร...
...(30) เรือมามาแกลไถล	บางบอน (บางบอน)
ถนัดหนึ่งบอนเสียดซอน	ช่านไส้
จากมาฟีกายสมร	เสมอชีพ เรียมเอย
แรกรสกามาใหม่	ตาคต้องทรวงคาย

⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶ นรินทร์ธิเบศร์, โคลงนิราศนรินทร์ (กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณศัพท์, 2525), น. 5-10.

...(31) ลางกกกลกล่อมแก้ว	กับแค (บางกก)
กรตระกองงนุชแปร	ปรับเนื้อ
ลานโลมวิไลแดง	ขระมุ่น ออกเอย
จำนึรารสเกื้อ	กกแก้วกับทรวง
...(32) หัวกระบือ	รณรงค์ แลฤา (บ้านหัวกระบือ)
ตัดกกกบาลกระบือคง	เค็ดหัวน
สืบเศียรทรพิถง	คำเล่า แลแม่
เสมอที่เค็ดสมร	ขาดด้วยคมเวร
...(33) โลกขามคอน โลกคล้าย	สันฐาน (บ้านโลกขาม)
ขามรุ่มริมธารสนาน	สนุกนี้
พูนเพียงโลกฟ้าลาน	ราวโลก ลิวแม่
ถนัดหนึ่งโลกขามชี้	เล่าให้เรียบเห็น...

2. นิราศเมืองเพชร⁷ แต่งเมื่อ พ.ศ.2356 กล่าวถึงการเดินทางไปจังหวัดเพชรบุรี เส้นทางจากกรุงเทพฯ ตามคลองสนามไชย สมุทรสาคร เข้าแม่น้ำท่าจีน สมุทรสงคราม และเพชรบุรี มีใจความว่า

...ถึงศิระกระบือเป็นชื่อบ้าน	ระยะย่านชุงชุมรุ่มข่มเหง
ทั้งกุมภากล้าหาญเขาพานเกรง	ให้วังเวงวิญญาเอกากาย
ถึงศิษย์หามาตามเมื่อยามเปลี่ยว	เหมือนมาเคียวแดนไพรน่าใจหาย
ถึงศิระละหानเป็นย่านร้าย	ข้างฝั่งซ้ายแสมคำเขาทำพิน
ถึงโลกขามคร้ามใจได้ไต่ถาม	โลกมะขามดอกมิใช่อะไรอื่น
ไม่เห็นแจ้แกลงทางเป็นกลางคิน	ยังหนาวชื้นซ้ำใจมาในเรื่อง...

จากวรรณกรรมทั้งสองเรื่องได้กล่าวถึง นางนอง บางขุนเทียน บางบอน (บาง)กก หัวกระบือ หัวละหาน แสมคำ โลกขาม แต่ไม่ได้กล่าวถึงบางกระดี่ ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างบ้านหัวกระบือกับบ้านหัวละหาน จึงสันนิษฐานได้ว่า บางกระดี่เดิมน่าจะเป็นพื้นที่อยู่ในอาณาเขตของแสมคำ

⁷ สุนทรภู่, นิราศเมืองเพชร (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิยมกิจ, 2514), น. 304-306.

อยู่ฝั่งซ้ายตรงข้ามกับหัวสะพานตามข้อความที่ว่า “ถึงศิระสะพานเป็นย่านร้าย ข้างฝั่งซ้ายแสม
คำเขาทำพิน” แต่คำว่า “บางกระดี” นั้นน่าจะเป็นคำที่เกิดขึ้นภายหลังรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่แต่งวรรณกรรมเหล่านี้

ดังนั้น คำว่า “บางกระดี” น่าจะเป็นชื่อที่คนไทยเรียกหมู่บ้านนี้ เพราะชาวมอญมักจะ
เรียกถิ่นฐานหมู่บ้านเป็นภาษามอญว่า “กวาน” แปลว่า หมู่บ้าน ดังนั้นคำว่า “บาง” แปลว่าทางน้ำ
เล็ก ๆ ที่ไหลขึ้นลงตามระดับน้ำในแม่น้ำลำคลอง น่าจะเป็นคำที่คนไทยใช้เรียกบริเวณนี้ เนื่อง
จากมีการขุดทางเล็กๆ เข้าไปในป่าจากจำนวนมาก เพื่อสะดวกในการขนส่งวัตถุกลับบ้าน⁸
ส่วนคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านให้ความหมาย “บางกระดี” ว่าน่าจะเป็นถิ่นที่มีปลาชุม เนื่องจาก
พื้นที่บางกระดีเป็นแหล่งน้ำที่มีปลากระดีชุมมาก่อนจึงเรียกติดปากมาว่า “บางกระดี”

สภาพทางกายภาพ

ชุมชนมอญบางกระดีตั้งอยู่สองฝั่งคลองสนามไชย เขตพื้นที่แขวงแสมดำ หมู่ที่ 2 หมู่ที่
8 หมู่ที่ 9 เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่างๆ ดังนี้ ทิศเหนือ
ติดต่อกับพื้นที่บ้านสะแกงามและถนนพระราม 2 ทิศตะวันออกติดกับบ้านสะแกงาม ทิศใต้ติด
กับป่าชายเลน และทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านโลกขาม จังหวัดสมุทรสาคร

เส้นทางคมนาคมเข้าออกบางกระดีมีสองทาง คือ ทางรถยนต์จากถนนพระราม 2 มี
ถนนบางกระดีตัดเชื่อมเข้าไปยังหมู่บ้าน และทางน้ำโดยคลองสนามไชย พื้นที่บางกระดีสองฝั่ง
คลองสนามไชย สามารถใช้ประโยชน์ทางการเกษตรและประกอบอาชีพต่าง ๆ ได้คือ พื้นที่ทาง
ทิศใต้ที่เป็นป่าชายเลนและป่าจากสามารถใช้เป็นแหล่งในการตัดฟืนและตัดจากมาขาย ปัจจุบัน
มีการใช้พื้นที่บริเวณติดกับชายทะเลทำนากุ้ง ส่วนทิศเหนือของคลองสนามไชย เดิมเป็นพื้นที่ที่
ใช้ในการทำนา แต่ปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่ก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม และหมู่บ้านจัดสรร

⁸ พิศาล บุญผูก, สงครามต้นบางกระดี, น. 12.

สังคมและวัฒนธรรม

คนมอญบางกระดี่ส่วนใหญ่เป็นประชากรที่เป็นคนบางกระดี่โดยกำเนิด จำนวนประชากรตามรายงานสถิติจากหลักฐานทะเบียนราษฎรของสำนักงานทะเบียนท้องถิ่น เขตบางขุนเทียน เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2540 มีทั้งสิ้น 4,559 คน⁹

ด้านความเชื่อและศาสนาชาวมอญนับถือศาสนาพุทธ ชุมชนมอญทุกแห่งจะมีวัดสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นที่พบปะสังสรรค์ของคนในชุมชน บางกระดี่¹⁰ ก็เช่นกัน จะมีวัดบางกระดี่เป็นศูนย์กลางของชุมชน สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2420 ตามประวัติที่เล่าสืบกันมาเดิมนั้นเจ้าอาวาสรูปแรก คือ "พระอาจารย์เฒ่า" ท่านเคยเป็นทาสในเรือนนายสมัยหนึ่งเมื่ออายุมากแล้วจึงได้ขออนุญาตออกบวช เจ้านายก็อนุญาตและยกที่ดินให้สร้างวัด ซึ่งก็คือวัดบางกระดี่นั่นเอง ปัจจุบันมีพระอธิการจิตร ภัททจาโร เป็นเจ้าอาวาสลำดับที่ 8

ด้านการศึกษา¹¹ สมัยก่อนผู้ชายจะร่ำเรียนหนังสือกันที่วัดบางกระดี่ ซึ่งต่อมาทางวัดได้มอบที่ดินจำนวน 3 ไร่ 1 งาน 55 ตารางวา ให้แก่ทางราชการสร้างโรงเรียนบางกระดี่ ผู้หญิงซึ่งเดิมต้องทำงานอยู่กับบ้านจึงมีโอกาสได้เรียนหนังสือทัดเทียมผู้ชาย

โรงเรียนวัดบางกระดี่เป็นโรงเรียนประจำชุมชน เปิดสอนในปี พ.ศ. 2474 ให้การศึกษาตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 1-6 ตั้งกวดกรุงเทพมหานคร นับเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่อยู่คู่กับวัดบางกระดี่มาตั้งแต่ดั้งเดิม

ส่วนการใช้ภาษาในชีวิตประจำวันชาวมอญบางกระดี่ จะติดต่อสื่อสารด้วยภาษามอญเป็นภาษาแรก และภาษาไทยเป็นภาษารอง จากงานภาคสนามพบว่า ประชากรรุ่นอายุ 40 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่จะมีความรู้ด้านการเขียนอ่านภาษามอญได้ดีพอๆ กับภาษาพูด ในขณะที่ผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 40 ปี น้อยคนที่เขียนอ่านภาษามอญได้ ส่วนการเรียนการสอนภาษามอญ เดิมมีการเรียนการสอนที่วัด แต่ปัจจุบันเนื่องจากสภาพแวดล้อมและเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวย ทุกคนต่างต้องมีการะหน้าที่ต่างกันออกไป ดังนั้น การเรียนการสอนภาษามอญแก่เด็กผู้สนใจจึงต้องยุติบทบาท

⁹ สำนักงานเขตบางขุนเทียน, เอกสารรายงานสถิติจำนวนประชากร (2540).

¹⁰ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอนุกตศึกษาการ-อดีตเจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ลำดับที่ 7, 9 มีนาคม

¹¹ สำนักงานเขตบางขุนเทียน, เอกสารรายงานการศึกษาชุมชนมอญวัดบางกระดี่ (2542).

ลง คงจำกัดเฉพาะสามเณรและภิกษุที่วัดบางกระดี่ที่ยังคงมีการเรียนการสอนศาสนาเป็นภาษา
มอญ และสวดมนต์เป็นภาษามอญ

ในขณะการประกอบอาชีพ เดิมชาวมอญบางกระดี่มีอาชีพทำนา ตัดฟืน เข็บจาก และ
จับสัตว์น้ำ แต่เนื่องจากปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่ได้ขายให้แก่ชาวนา เพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม
กรรมและบ้านจัดสรร ธุรกิจปลูกบ้านให้คนโรงงานเช่า อาชีพรับราชการ ทำบ่อปลา ว่างุ้ง และ
อาชีพขับรถรับจ้าง และส่วนใหญ่มีฐานะค่อนข้างดีอันเนื่องมาจากค่าขายที่ดินให้นายทุน

สภาพสังคมของชุมชนมอญบางกระดี่ มีลักษณะความสัมพันธ์ทางครอบครัวแบบ
เครือญาติ เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ พ่อ แม่ พี่ น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย หากสมาชิกคนใดแต่งงานมี
ครอบครัวก็ยังไม่แยกบ้าน คงอยู่รวมกันภายใต้สายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น โดยมีผู้ที่ป็นหัวหน้า
ครอบครัวแต่ละครอบครัวซึ่งโดยปกติจะเป็นจะเป็นพ่อ และนิยมยกย่องผู้ชาย สังเกตจากการ
ทำบุญที่วัด ผู้ชายจะนั่งสูงกว่าผู้หญิง ในกรณีที่ดินเป็นชั้นลดหลั่น ในด้านการครองเรือนผู้หญิง
จะต้องเป็นผู้ตามที่ดี นอกจากนี้ยังห้ามผู้หญิงเข้าโบสถ์ ในพิธีบวชนาคผู้เป็นมารดาจะส่งผ้าไตร
ให้นาคอุ้มเข้าโบสถ์ อีกทั้งยังห้ามผู้หญิงเข้าห้องน้ำห้องส้วมของพระอีกด้วย

ด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนมอญบางกระดี่ เดิมมีลักษณะชุมชนแบบพึ่งพาตนเอง
โดยมีภาษาพูด มีผู้นำชุมชนในด้านต่าง ๆ ทั้งศิลปะและพิธีกรรม มีการปฏิบัติตนอยู่ในขนบ
ธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด จากการอบรมสั่งสอนของบรรพบุรุษ ซึ่งสังเกตได้จากแทบ
ทุกบ้านยังมีความเชื่อเรื่องการนับถือผีอยู่ แต่ภายหลังจากที่ชุมชนมอญวัดบางกระดี่ได้ถูกเปิด
ตัวและกลายสภาพชุมชนแบบมอญพึ่งตนเอง มาเป็นชุมชนกึ่งอุตสาหกรรม มีการรับเอา
วัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตแบบสังคมสมัยใหม่เข้าไป จนทำให้วัฒนธรรมเดิมค่อย ๆ ถูกกลด
บเทาหลงทีละน้อย

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่มีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อรื้อฟื้นประเพณีและวัฒน
ธรรมมอญ อีกทั้งยังเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ด้าน “มอญศึกษา” ไม่จำกัดการศึกษาเฉพาะแค่
เรื่องราวของคนมอญในเมืองไทย หากรวมถึงมอญประเทศพม่าด้วย โดยเปิดบริการแก่นักเรียน

นักศึกษา กลุ่มข้าราชการ หรือประชาชนทั่วไป โดยไม่ต้องเสียธรรมเนียมเข้าชม แต่จะรับเงินจากการบริจาคด้วยความศรัทธาซึ่งถือเป็นแหล่งรายได้ทางเดียวของศูนย์ฯ

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ : การก่อตัวบนฐาน "ความขัดแย้ง"

หากจะกล่าวถึงที่ไปที่มาของการจัดตั้งศูนย์ศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญบางกระดี่ คงต้องทำความเข้าใจแนวคิดของท่านเจ้าอาวาสวัดบางกระดี่คนก่อน (พระครูอนุถุลสิกขการ) คือ เมื่อประมาณสิบกว่าปีก่อน ท่านมีความคิดที่จะจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชนขึ้นภายในหมู่บ้านบางกระดี่ เนื่องจากเล็งเห็นว่า ชาวของต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของวัดแต่ดั้งเดิม รวมทั้งสิ่งของที่ชาวบ้านนำมาบริจาคด้วยความศรัทธาถูกกองรวมกับเป็นของเก่าที่ไร้ซึ่งคุณค่า ประกอบกับขณะนั้นเห็นชุมชนอื่นๆ มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น วัดบางกระดี่จึงมีแนวคิดที่จะจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นมาบ้าง

แต่แนวคิดในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้มีเหตุต้อง "แห่ง" ลงกลางครรภ เนื่องจาก ขาดบุคลากรผู้ทำหน้าที่ดูแล ทั้ง ๆ มีปัจจัยต่าง ๆ เกื้อหนุนให้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานอย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็น ปัจจัยด้านการเงินซึ่งขณะนั้นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขตบางขุนเทียนคนหนึ่งได้จัดสรรงบประมาณให้จัดตั้ง ขณะที่ทางวัดบางกระดี่เองก็ยินดีที่จะให้สิ่งของและที่ดินหลังวัดซึ่งเป็นป่าจากชายเลนด้านหลังวัดจัดตั้งพิพิธภัณฑ

กล่าวโดยสรุป แม้จะมีความพร้อมด้านการเงินในการจัดสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถาน และมีความพร้อมด้านสิ่งของที่จะนำมาจัดแสดง แต่สิ่งที่ขาดไปคือ เรื่องของบุคคลที่จะมาดูแลพิพิธภัณฑสถาน เพราะถือเป็นหัวใจสำคัญอย่างยิ่ง เพราะไม่เช่นนั้น พิพิธภัณฑสถานที่จัดสร้างขึ้นก็มีสภาพไม่ต่างจากห้องเก็บของเช่นเดิม เพียงแต่ย้ายที่เก็บของเก่าไปอยู่อาคารแห่งใหม่อีกทั้งยังเสี่ยงต่อการถูกโจรกรรม เพราะที่ตั้งอาคารนั้นอยู่หลังวัดซึ่งตั้งห่างจากวัดพอสมควร

ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า ท่านเจ้าอาวาสคนก่อนได้ถามชาวบ้านว่า มีใครสมัครใจจะมาเฝ้าหรือเป็นหูเป็นตาที่พิพิธภัณฑสถานบ้างปรากฏว่า ไม่มีใครคนใดหรือใครในครอบครัวไหนจะมีเวลาว่างพอที่จะมารับหน้าที่ดังกล่าวได้ เพราะเนื่องจากคิดขัดเรื่องภารกิจหน้าที่ที่ต้องทำมาเลี้ยงชีพ ในส่วนคนเฒ่าคนแก่ที่อยู่กับเฝ้าเฝ้ากับเรือนก็ไม่สามารถออกไปดูแลพิพิธภัณฑสถานได้ โดยผู้เฒ่าผู้แก่ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า ไปไหนนาน ๆ ไม่ได้เพราะต้องอยู่เฝ้าบ้านกลัวขโมยขึ้นบ้านจึงไม่กล้าทิ้งบ้านไปไหนนาน ๆ

เหตุผลดังกล่าว เป็นเหตุให้โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นวัดบางกระดี่ต้องยกเลิกไปโดยปริยาย จนเมื่อ 6 ปีก่อน (พ.ศ.2539) มีเด็กหนุ่มที่ชื่อ รัชพงศ์ มอญคะ บุตรชายของอดีตผู้ใหญ่บ้านบางกระดี่ ซึ่งเป็นคนไทยเชื้อสายมอญแห่งหมู่บ้านนี้ มีอายุครบวาระจึงบวชเรียนตามประเพณีที่ปฏิบัติมา ในระหว่างจำพรรษาจึงได้อามเจ้าอาวาสว่า เรื่องการจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นที่ตนได้ขึ้นมาเมื่อครั้งยังเด็กทำไมไม่สร้างสักที ท่านเจ้าอาวาสก็อธิบายถึงข้อจำกัดด้านต่าง ๆ อย่างละเอียด หลวงพี่รัชพงศ์จึงเข้าใจว่าทำไมหมู่บ้านของตนจึงไม่มีพิพิธภัณฑสถาน ขณะเดียวกันก็ครุ่นคิดตลอดมาว่า หมู่บ้านบางกระดี่ของเราจะฟื้นฟูโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นมาอีกครั้ง

จนอยู่มาวันหนึ่ง หลวงพี่รัชพงศ์ได้ขึ้นเสวยรถรับซื้อของเก่าวิ่งเข้ามาในหมู่บ้านและจอดเจรจาซื้อของเก่าต่าง ๆ และเครื่องดนตรีเก่า ๆ ที่บ้านหลังหนึ่งในหมู่บ้านบางกระดี่ เหตุการณ์ดังกล่าว เป็นเหตุให้หลวงพี่รัชพงศ์กล้าปรึกษากับเจ้าอาวาสว่า ตนเองพร้อมที่จะเป็นคนดูแลพิพิธภัณฑสถาน ขอให้เปิดฟื้นฟูโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นมาใหม่ แต่เจ้าอาวาสกลับบอกว่าตอนนี้คงเป็นไปได้แล้ว เพราะไม่มีงบประมาณที่จะจัดสร้างอาคาร เนื่องจากงบประมาณดังกล่าวถูกดึงกลับไปหมดแล้ว ในที่สุดหลวงพี่รัชพงศ์จึงขออนุญาตว่า แล้วถ้าจะนำสิ่งของจากวัดไปจัดตั้งที่บ้านตนเองจะได้หรือไม่ ท่านเจ้าอาวาสก็บอก ขอให้ถือครอบคอบก่อน หลวงพี่รัชพงศ์จึงตอบกลับในทันทีว่า ไม่มีเวลาคิดแล้ว หากปล่อยเวลาให้ผ่านไป มีหวังคนรับซื้อของเก่าคงขนซื้อของเก่าไปจนหมดหมู่บ้านแน่

เมื่อท่านเจ้าอาวาสเห็นเจตนาที่แน่วแน่จึงเห็นดีด้วย ฝ่ายหลวงพี่รัชพงศ์เมื่อได้รับคำตอบที่แน่นอน จึงรีบเดินไปยังบ้านที่คนรับซื้อของเก่ากำลังเจรจาซื้อขาย ปรากฏว่า คนรับซื้อของเก่าเป็นคนของบริษัทรับตกแต่งภายในให้กับโรงแรมหรูแห่งหนึ่ง มีแนวคิดที่ต้องการของเก่าต่าง ๆ โดยเฉพาะเครื่องดนตรีมอญ เพื่อนำไปดัดแปลงเป็นเฟอร์นิเจอร์และของตกแต่งภายในโรงแรม ส่วนของเก่าที่กำลังเจรจาซื้อขายในวันนั้น คือ ฆ้องวงโบราณ

หลวงพี่รัชพงศ์พูดขอร้องชาวบ้านไม่ให้ขาย โดยบอกว่า ฆ้องวงดังกล่าวเป็นของเก่าแก่ของต้นตระกูลพวกเราขอให้เก็บรักษาไว้เถอะ ชาวบ้านก็ตอบกลับว่า ไม่เห็นจะมีค่าอะไรเลยเก็บไว้ก็รกบ้านเปล่า ๆ ผู้ขายไม่ได้ ยังได้เงินตั้งครึ่งแสน

เมื่อหลวงพี่ธวัชพงศ์เห็นว่าไม่ได้ผลจึงขอร้องในฐานะที่เป็น "พระ" พุดคุยกับคนรับซื้อของเก่าว่า ชื่องวงตัวนี้อ่าเพิ่งรับซื้อได้ใหม่ ขอเวลาสามเดือนหากคนหาเงินไม่ได้ห้าหมื่นก็ค่อยมารับชื่องวงไป ด้วยความเกรงใจและเคารพใน "ผ้าเหลือง" คนรับซื้อของเก่าและเจ้าของชื่องวง จึงให้ออกาสกับหลวงพี่ธวัชพงศ์ที่จะหาเงินมา "ไถ" ชื่องวง เครื่องดนตรีที่เก่าแก่คู่หมู่บ้านจีนนี้ตามคำสัญญา

ด้วยเหตุผลนี้เอง จึงเป็นเหตุให้หลวงพี่ธวัชพงศ์ต้องกระโดดรับหน้าที่เป็นประธานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นมอญบางกระดี่โดยปริยาย หลังจากนั้น จึงลาสิกขาบพจากการเป็นภิกษุพร้อมลาออกจากงานราชการหน่วยงานหนึ่งมาบุกเบิกงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น โดยเปลี่ยนชื่อมาเป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ที่บ้านของเขานั่นเอง

เมื่อศูนย์ศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญวัดบางกระดี่ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ โดยมีแนวคิดที่จะนำของเก่าต่าง ๆ จากวัดมาจัดแสดงเป็นหมวดหมู่ภายในบ้าน แน่นอนเสียงกีดกันเสียงแรกก็คือ พ่อแม่และเครือญาติของธวัชพงศ์ และเสียงกีดกันต่อมาก็คือ กลุ่มชาวบ้าน ที่พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า "นาของวัดเข้าบ้านไม่ใช่สิ่งมงคล"

คำถ่าลือระคนกับเสียงดิฉินนิทาทำให้ครอบครัว "มอญตะ" ของธวัชพงศ์ถึงกับกลุ่มใจกับการจัดตั้งศูนย์ฯ แห่งนี้ขึ้น เพราะกลัวมีเหตุเภทภัยเกิดขึ้นภายในบ้าน ดังนั้น ทางฝ่ายพ่อจึงประกาศหัวเด็ดตีนขาดอย่างไรก็ห้ามตั้งศูนย์ฯ ขึ้นที่บ้าน ทั้ง ๆ ที่ธวัชพงศ์จะยกเหตุผลต่าง ๆ นานา มาอธิบายก็ไม่ประสบผลสำเร็จ จนในที่สุดธวัชพงศ์ต้องขอร้องให้เจ้าอาวาสวัดบางกระดี่มาช่วยพูดถึงเหตุและผลในการจัดตั้งศูนย์ฯ แก่ครอบครัวและชาวบ้านว่า สิ่งที่เขาทำไปนั้นเต็มไปด้วยเจตนาที่ดีคงไม่เกิดเหตุร้ายอย่างแน่ หลังจากนั้นกระแสวิพากษ์วิจารณ์เรื่องดังกล่าวจึงทุเลาลง ธวัชพงศ์จึงได้ตั้งศูนย์ฯ ขึ้นที่บ้านดังที่ตั้งใจไว้ พร้อมกับทำหนังสือขออนุญาตจัดตั้งศูนย์ฯ ถึงสำนักงานเขตบางขุนเทียน และบอกกล่าวเป็นหนังสือแก่ผู้ใหญ่บ้านและกำนันอย่างเป็นทางการ

เมื่อศูนย์ฯ เปิดอย่างเป็นทางการพร้อมกับจัดสิ่งของเข้ารูปเข้าทาง จึงมีการทำบุญเลี้ยงพระเพื่อความเป็นสิริมงคล หลังจากนั้นก็มีข้าราชการสังกัดกรมกองต่าง ๆ เดินทางเข้ามาชมและศึกษาศูนย์ฯ มาโดยตลอด แต่สิ่งที่หนักหนาสาหัสของศูนย์ฯ ขณะนั้นก็คือจะหาเงินอย่างไรให้ได้ห้าหมื่นภายในเวลาสามเดือน เพื่อไปไถชื่องวงจากชาวบ้าน ครั้นไปหีบยืมจากพ่อแม่ก็

ถูกปฏิเสธเพราะทางบ้านไม่เห็นดีเห็นงามในการจัดตั้งศูนย์ฯ แห่งนี้อยู่เป็นทุน ครั้นจะไปขอยืมจากเพื่อนฝูงก็คงไม่มีใครให้เพราะเป็นวงเงินก้อนใหญ่ อีกทั้งจะนำเงินที่ไปจากการบริจาคของผู้เข้าร่วมศูนย์ฯ ก็ไม่เพียงพอ

นี่เป็นปัญหาแรกของศูนย์ฯ ที่กำลังเผชิญอยู่ซึ่งเปรียบเสมือนเดิมพันชีวิตของรัชพงศ์กับศูนย์ฯ แห่งนี้ กล่าวคือหากเขาหาเงินดังกล่าวไปได้อ่องวงกลับมาได้ ก็เท่ากับว่าได้สร้างความเชื่อถือ ความเชื่อมั่น และความตั้งใจให้กับชาวบ้านบางกระดี่ได้ระดับหนึ่ง หากล้มเหลวแน่นอนคำติฉินนินทาในทางเสื่อมเสียย่อมเกิดกับรัชพงศ์และศูนย์ฯ แห่งนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ท้ายที่สุด ผลออกมาคือ รัชพงศ์สามารถหาเงินก้อนดังกล่าวไปได้อ่องวงกลับมาได้ภายในกำหนด โดยรัชพงศ์ใช้วิธีการไปพูดคุยและอธิบายถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับท่านผู้หญิงบุตร วิรุโทยะ จากสำนักพระราชวังซึ่งครั้งหนึ่งเคยนำคณะข้าราชการมาดูงานที่ศูนย์ฯ ได้ช่วยเหลือในลักษณะให้ยืมเงินโดยไม่คิดดอกเบี้ยและไม่กำหนดเวลาคืน เพื่อได้อ่องวงจากคนรับซื้อคนเก่า

หลังจากนั้นเป็นต้นมา ชื่อเสียงของศูนย์ฯ ก็เป็นที่รับรู้ในวงกว้างขึ้นไม่เฉพาะกับชาวบ้านบางกระดี่ หรือคนไทยเชื้อสายมอญในท้องถิ่นอื่น ๆ หากรวมถึงประชาชนทั่วไป และที่สำคัญการเข้ามามีบทบาทของท่านผู้หญิงบุตร ซึ่งภาพของท่านนั้นสื่อถึงความเป็น "คนในราชสำนัก" ก็ยิ่งทำให้หน่วยราชการต่าง ๆ โดยเฉพาะเขตบางขุนเทียนพยายามจับตาดำเนินการของศูนย์ฯ แห่งนี้ จนท้ายที่สุดทำให้เกิดประเด็นความขัดแย้งระหว่างศูนย์ฯ กับกลุ่มคนต่าง ๆ ขึ้นในภายหลัง¹²

โครงสร้างการบริหารงาน

การจัดทำโครงการหรือแผนงานต่างๆ ที่ดำเนินการภายในศูนย์ศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญบางกระดี่ มีการรวมกลุ่มชุดบริหารงานอย่างไม่เป็นทางการ หรืออาจกล่าวได้ว่า หากสมาชิกคนใดในกลุ่มว่างจากภาระหน้าที่ก็จะเข้ามาช่วยในช่วงนั้น

¹² ไปรคสิกรายละเอียดจากหัวข้อความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับกลุ่มต่างๆ

อย่างไรก็ตาม สามารถสรุปโครงสร้างการบริหารงานของศูนย์ฯ ได้คือ

1. รัชพงศ์ มอญคะ นั้นเปรียบเสมือนประธานหรือหัวเรือใหญ่ของศูนย์ฯ ดังนั้น การดำเนินการใด ๆ ของศูนย์ รัชพงศ์จะเป็นผู้ดำเนินงานและผู้ปฏิบัติงานให้โครงการต่าง ๆ ลุล่วง ที่สำคัญด้วยความที่เขาเป็นบุตรชายของอดีตผู้ใหญ่ ซึ่งปัจจุบันผลันตัวมาเป็นที่ปรึกษาให้กับนักการเมืองพรรคหนึ่ง พลอยทำให้รัชพงศ์เป็นที่รู้จักของชาวบ้าน ประกอบกับเขาเป็นคนทำงานอย่างจริงจัง ชาวบ้านหลายคนจึงยอมรับเขาในฐานะหัวเรือใหญ่ของศูนย์ฯ

2. เจ้าอาวาส แม้จะไม่ได้สัมพันธ์กับการบริหารงานของศูนย์ฯ โดยตรง แต่ก็เป็นที่ปรึกษาสำคัญในด้านให้คำแนะนำและปรึกษาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในศูนย์ฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต่อการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างศูนย์ฯ กับกลุ่มคนต่าง ๆ ที่บ่อยครั้งเจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ต้องเป็นค้อยไถ่เกลี้ยและทำความเข้าใจต่อปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ที่สำคัญตัวประธานศูนย์ฯ หรือรัชพงศ์เมื่อพบกับปัญหาใด ๆ ซึ่งยากจะเกินแก้ไขก็มักเข้าไปปรึกษากับอาวาส ตัวอย่างที่เห็นชัดคือ เมื่อครั้งก่อตั้งศูนย์ฯ ขึ้นใหม่ ๆ แล้วมีชาวบ้านบางกลุ่มไม่เข้าใจว่าทำไมรัชพงศ์ถึงนำข้าวของจากวัดมาจัดแสดงที่บ้าน เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้กล่าวโจมตีการทำงานของศูนย์ฯ อย่างหนักซึ่งเป็นเรื่องยากที่รัชพงศ์จะทำความเข้าใจกับชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวได้ เนื่องจากศูนย์ฯ เพิ่งตั้งขึ้นมาใหม่จึงไม่มีผลงานที่ชัดเจนมาอธิบายการทำงานของศูนย์ฯ ได้

ดังนั้น รัชพงศ์จึงได้ปรึกษากับเจ้าอาวาส และขอร้องให้ท่านช่วยทำความเข้าใจกับชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวอีกแรงหนึ่ง เจ้าอาวาสก็รับปากจะเป็นตัวแทนในการอธิบายให้ชาวบ้านได้รับทราบจุดประสงค์ที่แท้จริงของศูนย์ฯ หลังจากนั้นเสียงติฉินนินทาในการตั้งศูนย์ฯ ขึ้นที่บ้านของ รัชพงศ์ก็ค่อย ๆ ลดลง

บทบาทของเจ้าอาวาสต่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าว น่าจะสะท้อนให้เห็นว่า ชาวมอญส่วนใหญ่ยังมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ความคิดเห็นของท่านเจ้าอาวาสจึงมีน้ำหนัก และเป็นที่น่าเชื่อถือต่อชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ดังนั้น เมื่อทางศูนย์ฯ ประสบกับปัญหายากเกินจะแก้ไขก็มักเดินทางเข้าไปปรึกษากับเจ้าอาวาสอยู่เสมอ

3. กลุ่มเครือญาติ "มอญคะ" การมองเรื่องของระบบเครือญาติและครอบครัว ถือว่าเป็นหน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุด ซึ่งเป็นรากฐานของโครงสร้างทางสังคมและกลุ่ม ดังนั้น ความ

ร่วมมือของหมู่บ้านก็คือ ครอบครัว อีกทั้งความสัมพันธ์ทางครอบครัวและเครือญาติยังเป็นพื้นฐานที่สำคัญอันก่อให้เกิดความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง ศาสนาและความเชื่อเรื่องอื่น ๆ¹³

กรณีของ รัชพงศ์ มอญคะ ก็เช่นกัน คือ สกุล “มอญคะ” ถือเป็นสกุลที่มีญาติพี่น้องอยู่ในหมู่บ้านบางกระดี่มากมาย ซึ่งหากนับเครือข่ายความเป็นเครือญาติจะมีเป็นสิบ ๆ ครัวเรือน¹⁴ ดังนั้น การจะกระทำกิจการงานใด ๆ จึงมีฐานกำลังทั้งฐานเสียง กำลังกาย และแรงใจที่สนับสนุนให้ศูนย์ฯ ประสบความสำเร็จไปโดยง่าย ยิ่งกว่านั้นการที่เขาเป็นบุตรชายของอดีตผู้ใหญ่ ซึ่งปัจจุบันผลันตัวมาเป็นที่ปรึกษาให้กับนักการเมืองระดับประเทศพรรคหนึ่งนั้น ไม่เพียงแต่ทำให้ครอบครัว “มอญคะ” จะได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือจากพรรคการเมืองในเรื่องต่าง ๆ หากยังทำให้ครอบครัว “มอญคะ” เป็นที่รู้จัก และได้รับการยอมรับหรือนับหน้าถือตาจากชาวบ้านมากยิ่งขึ้น พลอยทำให้ชื่อของรัชพงศ์เป็นที่รู้จักของชาวบ้านมากตามไปโดยปริยาย ประกอบกับการที่เขาเป็นคนที่ทำงานอย่างจริงจัง ชาวบ้านหลายคนจึงยอมรับในบทบาทการทำงานของเขา

อย่างไรก็ตาม ระบบเครือญาติสกุล “มอญคะ” ก็สร้างปัญหาให้กับตัวรัชพงศ์ในบางโอกาสเช่นกัน เพราะบ่อยครั้งที่ชาวบ้านมักนิทาว่าร้ายต่อศูนย์ฯ ว่า เงินที่ได้จากการบริจาคของนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวหรือนักท่องเที่ยวชมรอบหมู่บ้านพร้อมกับซื้อข้าวของติดไม้ติดมือก็ล้วนแต่ตกเป็นของเครือญาติสกุล “มอญคะ” แทบทั้งสิ้น

ภาพการหมุนเวียนของ “การเงิน” ภายในศูนย์ฯ และเครือญาติของรัชพงศ์เหล่านี้เป็นสิ่งที่ตอกย้ำกับความคิดของชาวบ้านอีกหลายคนที่คิดว่า การตั้งศูนย์ฯ ของรัชพงศ์ก็เพื่อกอบโกยผลประโยชน์ให้กับเครือญาติของตนเอง

4. กลุ่มเพื่อนรัชพงศ์หรือเพื่อนร่วมอุดมการณ์ที่วานี้ หมายถึงเพื่อนที่เขาร่วมวิ่งเล่นกับรัชพงศ์มาตั้งแต่เด็ก ก็มีทั้งกลุ่มคนในวัยเดียวกันและที่อายุน้อยและมากกว่า เรียกว่า กลุ่มเพื่อนรัชพงศ์กลุ่มนี้ล้วนแต่ “รู้ไส้รู้พุง” ของรัชพงศ์เป็นอย่างดี ดังนั้นไม่ว่า ศูนย์ฯ จะ

¹³ สุเทพ สุนทรเกตุ. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาหมู่บ้านอย่างใกล้ชิดเกี่ยวกับลักษณะผู้นำท้องถิ่น. (ไม่ระบุที่พิมพ์, 2510), น. 20.

¹⁴ สัมภาษณ์พ่อรัชพงศ์

เคลื่อนไหวทำ กิจกรรมใด ๆ กลุ่มเพื่อนรวัชพงศ์ก็น่าจะเป็นตัวสร้าง "สีสัน" ของกิจกรรมภายในศูนย์ฯ ให้ดูคึกคัก เพราะกลุ่มเพื่อนทั้งหมดเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ จนอาจกล่าวได้ว่า ในบทบาททางด้านแรงงานที่จะช่วยเหลือศูนย์ฯ กลุ่มเพื่อนรวัชพงศ์นั้นช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่ สิ่งเหล่านี้สังเกตได้จาก เมื่อใดก็ตามที่ศูนย์ฯ จัดกิจกรรมใด ๆ ขึ้น กลุ่มเพื่อนรวัชพงศ์หากไม่ติดภาระหน้าที่ก็ต้องมาช่วยงานทางศูนย์ฯ ทุกคราวไป ปัจจุบันกลุ่มเพื่อนรวัชพงศ์ประกอบด้วยสมาชิกจำนวนสิบกว่าคน

5. กลุ่มท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ ถือเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อโครงสร้างบริหารงานของศูนย์ฯ เป็นอย่างมากอีกทั้งยังเป็นประธานกิตติมศักดิ์ เนื่องจากเป็นกลุ่มที่สนับสนุน "เงินทุนสำรอง" และเงินทุนให้กับศูนย์ฯ ด้วยดีมาตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อศูนย์ฯ ประสบปัญหาด้านการเงินเร่งด่วน ทางกลุ่มท่านผู้หญิงบุตรีก็จะยื่นมือเข้ามาช่วยอย่างสม่ำเสมอ

ด้วยเหตุที่เป็นแหล่งเงินทุน อีกทั้งยังเป็นกลุ่มที่ช่วยประชาสัมพันธ์งานของศูนย์ฯ กับสังคมภายนอก จนทำให้ศูนย์ฯ มีชื่อเสียงขึ้นมา จึงถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่เร่งให้เกิดความขัดแย้งระหว่างศูนย์ฯ กับกลุ่มคนต่าง ๆ ขึ้นมาในภายหลัง เช่น ความขัดแย้งระหว่างศูนย์ฯ กับรัฐ (เขตบางขุนเทียน) และศูนย์ฯ กับชาวบ้านบางกลุ่ม¹⁵

6. กลุ่มปราชญ์ท้องถิ่นและต่างถิ่น

เครือข่ายนักวิชาการท้องถิ่นได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านผู้รอบรู้แขนงต่าง ๆ เช่น ด้านดนตรี ด้านงานทอเสื่อ ด้านการทำปิ่นปักผม และด้านพิธีกรรมต่าง เป็นต้น ในขณะที่นักวิชาการต่างถิ่นก็ประกอบไปด้วย คนไทยเชื้อสายมอญจากท้องที่ต่าง ๆ เช่น มอญจากปากเกร็ด มอญลพบุรี มอญสังขละบุรี และมอญจากพม่า บุคคลเหล่านี้ล้วนเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญให้กับศูนย์ฯ ส่วนนักวิชาการต่างถิ่น อีกกลุ่มหนึ่งก็คือ นักวิชาการในรั้วมหาวิทยาลัยทั้งจากมหาวิทยาลัยและสถาบันราชภัฏต่าง ๆ เป็นต้น

จากโครงสร้างการบริหารของศูนย์ฯ แห่งนี้ แม้ภาพที่นำเสนอออกมาจะเห็นว่าศูนย์ฯ มีการบริหารงานอย่างเป็นเอกเทศ คือ ดำเนินการบริหารโดยรวัชพงศ์ เพียงคน ๆ เดียว การกระทำกรใด ๆ จึงน่ารวดเร็ว แต่ในสภาพความเป็นจริงกลับไปเป็นเช่นนั้น เพราะหลาย

¹⁵ โปรดศึกษารายละเอียดเรื่อง "ความขัดแย้ง" ในหัวข้อความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับกลุ่มต่าง ๆ

โครงการที่ศูนย์ฯ ริเริ่มกว่าลงมือปฏิบัติกันจริง ๆ ตัวรัชพงศ์นั้นไม่ได้คิดและทำเพียงคนเดียว เขายังต้องปรึกษารื้อกับคนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อจะได้หลากหลายแนวคิด

ดังนั้น จึงมีข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือ การงานใด ๆ ของศูนย์จะลุล่วงหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับความตั้งใจและความมุ่งมั่นของรัชพงศ์เป็นสำคัญ เพราะขณะนี้ต้องถือกันว่า รัชพงศ์เป็นเพียงจักรที่สำคัญที่สุดของศูนย์ สิ่งที่น่าขบคิดคือ ถ้าเพียงจักรมีพลังเต็มร้อยก็จะทำให้ศูนย์ฯ ก้าวหน้าและมีพัฒนาการที่ดียิ่งขึ้น หากวันใดเพียงจักรชิ้นสำคัญเกิดสึกหรองจะด้วยเหตุผลกลใดก็ตาม ย่อมจะส่งผลกับศูนย์ฯ โดยตรง ซึ่งถือเป็นจุดที่ประจวบที่สุดในการโครงสร้างการบริหารงานของศูนย์ฯ แห่งนี้

ที่มาของ "สิ่งของ" ในการจัดแสดง

อาจกล่าวได้ว่า สิ่งของที่ถูกนำมาจัดแสดงภายในศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่มาจากแหล่งสำคัญ ต่าง ๆ ดังนี้

1. วัด

สิ่งของส่วนใหญ่ที่จัดแสดงภายในศูนย์ฯ เป็นสมบัติเก่าของวัดซึ่งมีทั้งที่เป็นของเก่าดั้งเดิมจากวัดจริง ๆ กับอีกส่วนหนึ่งเป็นสิ่งของที่ชาวบ้านบริจาคให้วัด มีพวกเครื่องถ้วยชาม เครื่องปั้นดินเผา เครื่องดนตรีบางชนิด และคัมภีร์มอญโบราณ เป็นต้น

2. ชาวบ้าน

ของที่ได้ชาวบ้านอาจแบ่งย่อยได้คือ

2.1. ชาวบ้านที่เป็นคนในชุมชนวัดบางกระดี่ มีทั้งเป็นของเก่าที่เป็นของดั้งเดิมของบรรพบุรุษเช่นตู้โบราณ ถ้วยชาม ปิ่นปักผม เครื่องปั้นดินเผา และเครื่องดนตรี กับอีกส่วนเป็นของเก่าที่ชาวบ้านขุดได้จากริมตลิ่งชายคลองพวกถ้วยชามและเครื่องปั้นดินเผาโบราณ อย่างหม้อตาล เป็นต้น

2.2. ชาวบ้านที่เป็นคนไทยเชื้อสายมอญจากชุมชนอื่นๆ การบริจาคของกลุ่มนี้มักเกิดจากความศรัทธาที่มีต่อศูนย์ฯ คือ ชาวบ้านกลุ่มนี้เมื่อเดินทางมาเยี่ยมญาติพี่น้องที่บางกระดี่แล้วเห็นการทำงานของศูนย์ฯ เกิดความประทับใจต่อการนำเสนอเรื่องราวของคนมอญผ่านทาง

ศูนย์ฯ พวกเขาจึงนำของเก่าในหมู่บ้านที่ตนมีมาบริจาคสมทบ มีทั้งคนมอญจากลำพูน ลพบุรี สมุทรสาคร สมุทรสงคราม สมุทรปราการ ปทุมธานี และกาญจนบุรี เป็นต้น

2.3. คนมอญจากประเทศพม่า เป็นกลุ่มคนมอญจากเมืองมะละเมิงที่เดินทางมาเยี่ยมญาติที่บางกระดี่เช่นเดียวกัน แต่ของที่ได้จากคนกลุ่มนี้มีเพียงส่วนน้อยเพราะลำบากในการขนส่งเนื่องจากต้องเดินทางไกล ดังนั้น สิ่งที่ได้จึงเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ในแง่วิถีชีวิตของคนมอญในประเทศว่ามีลักษณะแตกต่างจากเมืองไทยมากกว่า

3. จัดซื้อ

การจัดซื้อของเก่านั้นทางศูนย์ฯ มีแนวคิดอยู่ว่า สิ่งของนั้นต้องมีความหมายต่อการแสดงออกในความเป็นมอญ อีกทั้งก่อนที่จะซื้อก็จะติดต่อกับเจ้าของแล้วบอกเหตุผลในการซื้อของ ๆ สิ่งนั้น ซึ่งบางครั้งก็ไม่ต้องจ่ายเป็นเงินเพราะเจ้าของเข้าใจในเหตุผลจึงมอบสิ่งของให้กับทางศูนย์ฯ โดยไม่คิดมูลค่า

ส่วนการนำเสนอผลงานของศูนย์ฯ มีการนำเสนอในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทั่ว ๆ ไป โดยในส่วนนี้จะถูกจัดแสดงไว้ใต้ถุนบ้าน เรื่องราวที่นำเสนอก็คือ รูปแบบและวิถีชีวิตของคนมอญทั่ว ๆ ไปว่ามีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างไร ในบางหมวดหมู่ก็จำลองข้าวของที่ใช้วิถีชีวิตจริง ๆ มาจัดแสดง เช่น ของที่ใช้ในพิธีกรรมไหว้ผี เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการจัดแสดงเครื่องดนตรีมอญชุดใหญ่ด้วย

ด้านการจัดแสดงสิ่งของส่วนใหญ่ทางศูนย์ฯ จะได้รับคำแนะนำจากกลุ่มท่านผู้หญิงบุตรสาวของชินไชนสำคัญ หรือควรที่จะนำเสนอออกมาในรูปแบบใด และล่าสุดในปี พ.ศ. 2544 ราชวงศ์ขอความร่วมมือจากคณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร ให้เข้ามาจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุให้แก่ทางพิพิธภัณฑ์¹⁶

กับอีกส่วนหนึ่งเป็นรูปแบบของวิถีชีวิตจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนตามวาระต่าง ๆ เช่น ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฏจักรของชีวิตอย่างงานไหว้ผีบรรพบุรุษทางศูนย์ฯ ก็จะพากลุ่มนักเรียนนักศึกษาหรือบุคคลทั่วไปที่สนใจในวัฒนธรรมมอญไปศึกษากับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง โดยไม่มีการ "จัดฉาก" เพื่อให้ผู้ที่ศึกษาเห็นภาพชีวิตชาวมอญในปัจจุบัน อีกทั้งยังทำให้เห็นภาพของความ

¹⁶ ศิริพร รัตนดำรงอักษร, "บทบาทพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน 'ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญ' ๑," น. 54.

เปลี่ยนแปลงในตัวพิธีกรรมดังกล่าวว่า มีข้อแตกต่างไปจากสิ่งที่บรรพบุรุษของชาวมอญปฏิบัติ มาหรือไม่อย่างไร

นอกจากนี้ ส่วนวิถีชีวิตของคนในชุมชนทางศูนย์ฯ ยังนำเสนอในลักษณะการทัศนะ ศึกษากับคนในชุมชนให้เห็นอาชีพต่าง ๆ ของท้องถิ่นบางอย่างที่ชาวบ้านยังทำกันอยู่ อย่างเช่น การทำปิ่นปักผม การทำเสื้อจากใบกก หรือการทำจากมุงหลังคา เพื่อให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจ ต่อเรื่องราวของวิถีชีวิตชุมชนมากยิ่งขึ้น

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ : ความสัมพันธ์กับกลุ่มคนต่าง ๆ

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ถือเป็นสถาบันทางวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ ที่เข้าไปตั้งในหมู่บ้าน การดำเนินงานทุกอย่างเป็นไปตามแนวคิดของประธานศูนย์ฯ โดยหลักการ ศูนย์ฯ จึงถือเป็น “พื้นที่” ที่มีอิสระในการบริหารงาน เพราะศูนย์ฯ ไม่ต้องขึ้นกับอำนาจสถาบันใดของของหมู่บ้าน แต่ทว่าเมื่อศูนย์ฯ ตั้งอยู่ในหมู่บ้าน อีกทั้งของที่ถูกต้องจัดแสดงบางส่วนก็เป็นของวัด และของที่ได้รับความบริจาคซึ่งถือเป็น “ของส่วนรวม” หรือ “พื้นที่สาธารณะ” ย่อมต้องมีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านและสถาบันต่าง ๆ ในหมู่บ้าน คือ สถาบันการปกครอง การศึกษา และศาสนา ดังนั้น สัมพันธภาพจะเป็นเช่นใดย่อมแสดงออกผ่านทางตัวแทนของสถาบันนั้น ๆ อันได้แก่ เจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ ชาวบ้าน ข้าราชการเขตบางขุนเทียน ครูใหญ่ และเจ้าอาวาส เป็นต้น

ความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับกลุ่มคน

1. ความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับชาวบางกระดี่

กรณีความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับชาวบ้านบางกระดี่ ในช่วงต้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับการจัดตั้งศูนย์ฯ ขึ้นที่บ้าน เพราะเห็นว่า ไม่ควรนำของวัดมาไว้ที่บ้าน แต่เมื่อทางศูนย์ฯ ดำเนินการพร้อมกันให้ท่านเจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ช่วยอธิบายวัตถุประสงค์การจัดตั้งศูนย์ฯ ขึ้น อีกทั้งยังสร้างสรรค์ผลงานออกมาเป็นรูปธรรม คือ มีสถานที่จัดแสดงของเก่า มีข้าราชการและกลุ่มคนต่าง ๆ เข้ามาชมศูนย์ฯ ทำให้ชื่อเสียงของหมู่บ้านเริ่มเป็นที่รู้จักต่อบุคคลภายนอก ยิ่งกว่านั้น ในกรณีที่ศูนย์ฯ สามารถหาเงิน “ก้อนใหญ่” ไปได้ส่งมอบมาได้ ยิ่งทำ

ให้เห็นความตั้งใจของการทำงานของคนในศูนย์ฯ มากขึ้น แต่สิ่งสำคัญสุดเห็นจะอยู่ที่การที่ "คนจากราชสำนัก" หรือกลุ่มท่านผู้หญิงบุตร วิโรไวทยะ ได้เข้ามามีบทบาทในการให้คำแนะนำต่อศูนย์ฯ ด้านต่าง ๆ ก็ยังทำให้ศูนย์ฯ เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านมากขึ้น

ขณะเดียวกันก็มีชาวบ้านอีกบางกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยต่อการตั้งศูนย์ฯ อยู่เป็นทุน เมื่อเห็นว่าศูนย์ฯ นั้นไม่เพียงสร้างชื่อเสียงให้กับหมู่บ้านหากยังสร้างชื่อเสียงและรายได้ให้กับคนในครอบครัว "มอญคะ" ผลปรากฏว่า ชาวบ้านกลุ่มนี้ซึ่งมีอยู่หลายครอบครัวเช่นกัน ได้ออกมาเรียกร้องขอให้ศูนย์ฯ จัดตั้งบนพื้นที่สาธารณะ โดยให้เหตุผลว่า ของที่จัดแสดงส่วนใหญ่ก็เป็นของสาธารณะหรือของวัด ไม่ควรจัดแสดงที่บ้านของใครคนใดคนหนึ่ง

เรื่องราวดังกล่าวไปจบลงที่วัดบางกระดี่ เมื่อกำนันและผู้ใหญ่บ้านเรียกลูกบ้านมาประชุมกันที่วัด โดยให้เจ้าอาวาสเป็นผู้ตัดสินใจ โดยฝ่ายเรียกร้องขอให้ศูนย์ฯ ย้ายของเก่ากลับมายังวัดเพื่อให้เป็นของสาธารณะ ทางเจ้าอาวาสจึงบอกว่า หากของเก่ากลับมาที่วัดก็จะมีสภาพเหมือนเดิมคือ เป็นของเก่าที่เก็บไว้ในห้องเก็บของ หรือครั้งจะให้สร้างอาคารจัดแสดงขึ้นมาใหม่ขณะนี้ก็ไม่มียงบประมาณที่จะพอสร้าง อีกทั้งหากจัดสร้างเสร็จแล้วใครจะเป็นผู้ดูแลข้าวของดังกล่าวได้ทั้งวันทั้งคืน ในขณะที่เดียวกันศูนย์ฯ ก็ประกาศยินดีที่จะคืนของเหล่านี้ให้กับวัด หากวัดมีความพร้อมด้านอาคารจัดแสดงและพร้อมด้านบุคลากรที่จะดูแล เหตุผลดังกล่าวถึงกลับทำให้ฝ่ายเรียกร้องต้องแน่นิ่งไปพักใหญ่ อย่างไรก็ตามฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการตั้งศูนย์ฯ ที่บ้านก็ยังเรียกร้องขอให้นำของเก่ากลับมาวัดเหมือนเดิม จนท้ายที่สุดกำนันผู้ใหญ่บ้านต้องให้ลูกบ้านลงความเห็น ว่า ต้องการให้ของและศูนย์ฯ อยู่ที่ไหน ก็ปรากฏว่า เสียงส่วนใหญ่บอกว่า อยู่ที่บ้านของรัชพงศ์นั้นเป็นดีที่สุด

ถึงทุกวันนี้กลุ่มชาวบ้านที่เรียกร้องให้ศูนย์ฯ กลับมาจัดตั้งที่วัดก็ยังหมองใจกับศูนย์ฯ ดังนั้น เมื่อทางศูนย์ฯ จัดกิจกรรมใด ๆ ก็มักถูกชาวบ้านกลุ่มนี้โจมตีอยู่เสมอ โดยเฉพาะกับประเด็นเรื่อง "รายได้" ที่มองว่าเป็นการหาเงินเข้ากระเป๋าดตนเอง

2. ความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับคนต่างถิ่น

ภาพความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับคนต่างถิ่นไม่เฉพาะกับคนไทยเชื้อสายมอญในท้องถิ่นอื่น ๆ หากยังรวมถึงกลุ่มนักท่องเที่ยว กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาทำข่าวของศูนย์ฯ ออกเผยแพร่ รวมทั้งกลุ่มนักเรียน นักศึกษา และนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ และทีละจะ

กล่าวไม่ได้ คือ กลุ่มนักรการเมืองที่เข้ามาสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ในหมู่บ้านเป็นระยะ ๆ (ขึ้นอยู่กับฤดูกาลหาเลี้ยงเลือกตั้งหรือการเสนอทุนทำโครงการต่าง ๆ) และกลุ่มคนทำนุผู้หญิงบุตรวิรุไวทยะ ซึ่งพื้นเพเดิมนั้นก็มิใช่สายมอญอยู่เป็นทุน ดังนั้น เมื่อมีหน่วยงานไหนศึกษาเรื่องมอญทำนุผู้หญิงจึงให้ความสนใจเป็นพิเศษ และศูนย์ฯ แห่งนี้ก็เช่นเดียวกัน

จึงเห็นได้ว่า กลุ่มคนต่างท้องถิ่นค่อนข้างเห็นด้วยกับการตั้งศูนย์ฯ โดยมองว่า ศูนย์ฯ เป็นสถานที่เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับคนมอญในด้านต่าง ๆ ให้กับบุคคลทั่วไป

ความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับสถาบัน

1. ความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับวัด

อาจกล่าวได้ว่า วัดหรือเจ้าอาวาสบางกระตั้นั้น เปรียบได้กับศาลหรือผู้พิพากษาประจำหมู่บ้าน เพราะเมื่อทางศูนย์ฯ ประสบกับปัญหาข้อขัดแย้งเรื่องใด ก็มักมาปรึกษากับทางเจ้าอาวาส และท้ายที่สุดก็มักคลี่คลายไปด้วยดี นอกจากนี้แนวคิดในการทำงานของศูนย์ฯ ก็สอดคล้องกับแนวคิดของทางวัด ดังนั้น ความสัมพันธ์ของสองสถาบันจึงมีลักษณะช่วยเหลือและสนับสนุนซึ่งกันและกันตลอดมา

2. ความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับโรงเรียนวัดบางกระตี่

ความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับโรงเรียนวัดบางกระตี่ออกไปในทางสร้างสรรค์เช่นกัน คือ ศูนย์ฯ ได้เสนอโครงการให้ทางโรงเรียนเปิดสอนวิชาการอ่านและเขียนภาษามอญ ควบคู่ไปกับการเรียนตามหลักสูตรของกระทรวง ปรากฏว่าในปี พ.ศ.2543 ทางโรงเรียนได้เปิดสอนวิชาภาษามอญเป็นวิชาเลือกเสรีให้กลับเด็กผู้สนใจภาษามอญ โดยให้ครูท้องถิ่นบางกระตี่ซึ่งเป็นครูประจำอยู่แล้วในโรงเรียนดำเนินการสอน

3. ความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับรัฐ

รัฐในที่นี้หมายถึงสำนักงานเขตบางขุนเทียน และหน่วยงานที่รับผิดชอบก็คือ ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ช่วงบุกเบิกของการตั้งศูนย์ฯ ฝ่ายรัฐแทบไม่ได้ยื่นมือเข้าช่วยเหลือแม้แต่น้อย แม้ทางศูนย์ฯ จะทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ช่วยเหลือด้านงบประมาณต่าง ๆ แต่เรื่องที่เสนอไปกลับถูกปฏิเสธ จวบจนกระทั่งเมื่อ ‘คนจาก

ราชสำนัก" หรือกลุ่มท่านผู้หญิงบุตร วิรุโหวทยะเข้ามามีบทบาทในศูนย์ฯ ทางฝ่ายรัฐจึงเริ่มเสนอตัวเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางศูนย์ฯ จัดขึ้น โดยฝ่ายรัฐจะเลือกเข้าร่วมเฉพาะงานเทศกาลใหญ่ ๆ อย่างงานบุญสงกรานต์ เป็นต้น

ดังนั้น อาจสรุปการเข้ามามีส่วนร่วมของรัฐต่อกิจกรรมต่างๆ โดยยกตัวอย่างจากงานบุญสงกรานต์ได้ดังนี้ ลำดับแรกแรก รัฐจะจงเฉพาะเทศกาลงานใหญ่ ๆ เช่น งานบุญสงกรานต์ การเข้ามาของรัฐก็ไม่ได้เข้ามาช่วยเหลือทางด้านงบประมาณในการจัดงานมากนัก หากแต่เข้ามาในฐานะ "ผู้จัดการ" งานบุญสงกรานต์

ต่อมา เมื่อทราบวันที่จะจัดกิจกรรมฝ่ายรัฐก็จะกำหนดนโยบายในการทำงาน โดยดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปตามลำดับขั้นตอน หนึ่ง สอง และสาม ว่าต้องดำเนินการอย่างไร หรือกล่าวได้ว่า มีลักษณะงานที่เป็นพิธีการมากขึ้น คือ มีประธานเปิดงาน หรือเมื่อถึงเวลากำหนดผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านต้องมานั่งเรียงแถวให้ชาวบ้านรดน้ำดำหัว รวมทั้งยังส่งเสริมให้มีการประกวดเทพีสงกรานต์ในช่วงค่ำอีกด้วย

ลำดับท้ายสุด ก่อนถึงวันงาน ฝ่ายรัฐจะเป็นผู้ประชาสัมพันธ์ของงานให้สื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ เข้ามาทำข่าว ซึ่งภาพที่น่าเสนอออกไปนั้นปรากฏว่า ชาวส่วนใหญ่กล่าวด้วยความชื่นชมรัฐต่อการรื้อฟื้นประเพณีสงกรานต์ชาวมอญบางกระดี่ ทั้ง ๆ ผู้ที่อยู่เบื้องหลังงานจริง ๆ อย่างชาวบางกระดี่และศูนย์ฯ กลับถูกกล่าวถึงแค่ในฐานะหน่วยงานหนึ่งที่เดินตามกลไกของรัฐ

ดังนั้น เมื่อศูนย์ฯ เห็นขั้นตอนการทำงานทั้งหมดของรัฐแล้วจึงเกิดความรู้สึกว่า ฝ่ายรัฐกำลังเล่นเกมการเมืองกับคนในหมู่บ้านด้วยการช่วงชิงผลประโยชน์ในการจัดงานมาเป็นผลงานของตน ทั้ง ๆ ที่ความจริงฝ่ายรัฐก็ไม่ได้เข้าร่วมงานอย่างจริงจัง แต่กลับเข้ามาแทรกแซงเฉพาะฉากหน้าของงานมากกว่า ยิ่งกว่านั้น การริเริ่มงานบางอย่างของรัฐก็มีส่วนทำให้ชาวบ้านบางกระดี่หลายครอบครัวเกิดความคิดที่แตกแยก เช่น การจัดประกวดเทพีสงกรานต์ซึ่งหลังจากการตัดสินเสร็จสิ้นลง ครอบครัวที่ส่งลูกหลานเข้าประกวดก็มักทะเลาะเบาะแว้งโดยพุดจาเสียดสีกันเป็นประจำว่า บ้านนั้นเด็กเส้นบ้านนี้ก็เด็กเสร็จ นอกเหนือจากนี้ ในการจัดงานอย่างเป็นทางการ ลำดับขั้นตอน ก็ทำให้รูปแบบประเพณีเดิมของชาวบ้านที่ปฏิบัติมาต้องเปลี่ยนไป เช่น แต่เดิมชาวบ้านจำเดินกันไปขอพรและรดน้ำนำหัวผู้ใหญ่กันที่บ้าน แต่เมื่อภาครัฐเข้ามาก็มีลักษณะการ

จัดฉากให้ผู้ใหญ่นั่งโต๊ะเรียงแถวยาวกันที่วัดเพื่อให้ประธานของงานซึ่งก็คือ หัวหน้าเขตบางขุนเทียนเป็นประธานรดน้ำคำหัวเป็นการเปิดงานอย่างเป็นทางการ ส่วนชาวบ้านคนอื่น ๆ ก็จะยืนเข้าแถวรดน้ำตามลำดับ ความสำคัญและความหมายในแก่นสารของงานจึงไม่ได้อยู่ที่ผู้เฒ่าผู้แก่อีกต่อไป แต่กลับกลายเป็นว่า ผู้ที่ได้รับการเชิดชูในงานสงกรานต์กลับเป็นประธานในการเปิดงานผู้รดน้ำคำหัวคนเฒ่าคนแก่เป็นคนแรก

4. ความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับสมาคมไทยรามัญ¹⁷

ระยะแรกความสัมพันธ์ของศูนย์ฯ กับสมาคมไทยรามัญ จะไม่มีความเกี่ยวข้องกันมากนัก เพราะต่างมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมที่แตกต่างกันไป ความสัมพันธ์จึงราบเรียบ คือ เมื่อสมาคมไทยรามัญจัดกิจกรรมใดทางศูนย์ฯ ก็จะเข้าไปมีส่วนร่วมับกิจกรรมเป็นประจำ เพียงแต่เข้าไปในฐานะคนมอญในหมู่บ้านบางกระดี่คนหนึ่ง ซึ่งไม่มีบทบาทด้านความคิดเห็นต่องานต่าง ๆ แต่ประการใด ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การดำเนินงานของสองหน่วยงานค่อนข้างเป็นเอกเทศและอิสระต่อกัน เรื่องความขัดแย้งจึงไม่เกิดขึ้น

หากทว่า เมื่อสี่ปีที่ผ่านมามีเมื่อรัฐหรือสำนักงานเขตบางขุนเทียนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงานบุญสงกรานต์ก็ถือเป็นจุดเริ่มต้นแห่งรอยร้าวที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์ฯ กับสมาคมไทยรามัญเกิดขึ้น คือ เมื่อรัฐมนตรีโยบายให้จัดประกวดเทพีสงกรานต์ขึ้น โดยใช้สถานที่ของสมาคมไทยรามัญจัดประกวด ซึ่งทางศูนย์ฯ ยืนยันชัดเจนว่า ไม่เห็นด้วยกับการจัดประกวด

¹⁷ โดยทั่วไปก่อนปี พ.ศ. 2500 การพบปะระหว่างคนมอญที่อยู่ในแหล่งต่างๆ จะกระทำโดยการพากันไปร่วมงานบุญกุศลต่างๆ โดยเฉพาะการมาปณิกศพพระภิกษุตามวัดต่างๆ เท่านั้น หลังจากนั้นหนึ่งปี ได้มีบุคคลกลุ่มหนึ่งได้ยื่นคำร้องขออนุญาตก่อตั้ง "สมาคมไทยรามัญ" ต่อกระทรวงวัฒนธรรม และได้รับอนุญาตเมื่อ พ.ศ. 2501 โดยมีพลตรีพระศัลย์เวชวิศิษฐ์ (สาย คชเสนี) เป็นนายกสมาคม และมีกรรมการบริหารอีกส่วนหนึ่ง สมาคมมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความสามัคคีในหมู่คนไทยเชื้อสายมอญ และบำรุงขนบธรรมเนียมประเพณีมอญเป็นหลักสำคัญ เดิมสถานที่ตั้งสมาคมอยู่ที่วัดศรีทศเทพ กรุงเทพมหานคร จนกระทั่งปี พ.ศ. 2523 ได้มีการจัดซื้อที่ดินของนายจีน สอนสำแดง ชาวบ้านชุมชนมอญวัดบางกระดี่ สร้างเป็นอาคารของสมาคมขึ้นในหมู่ที่ 2 แขวงสามเสนมา เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร กิจกรรมหลักของสมาคม คือ บำเพ็ญกุศลในวันสงกรานต์จัดให้มีการเลี้ยงพระ สรงน้ำพระ ปล่อยนก ปล่อยปลา เป็นประจำทุกปี, บำเพ็ญกุศลตักบาตรน้ำผึ้งในเดือน 10 ของทุกปี และจัดให้มีเทศน์มหาชาติเป็นประจำในเดือนกุมภาพันธ์ เป็นต้น

ครั้งนี้ แต่เสียงสนับสนุนก็สู้ไม่ได้เพราะทางเขตมีฝ่ายสนับสนุนหลายฝ่ายไม่ว่าจะเป็นเสียงจากสมาคมไทยรามัญหรือเสียงจากชาวบ้านบางกลุ่ม

ในที่สุดการประกวดเทพีสงกรานต์จึงถูกจัดขึ้นในปี พ.ศ. 2542 แต่เตรียมการไม่ทันจึงเลื่อนมาจัดในปี พ.ศ. 2543 โดยมีข้อตกลงกันว่า ผู้ประกวดจะต้องมีเชื้อสายมอญ พูดภาษามอญ และต้องกายตามธรรมเนียมมอญ แต่พอถึงเวลาเข้าประกวดจริง กลับไม่เป็นเช่นนั้น อีกทั้งคนที่ได้เทพีสงกรานต์ก็เป็นคนของสมาคมไทยรามัญที่ไม่ได้เป็นคนไทยเชื้อสายมอญ พูดภาษามอญ ก็ไม่ได้ อีกทั้งยังไม่ได้แต่งกายตามธรรมเนียม ภาพที่ปรากฏจึงทำให้ฝ่ายทางศูนย์ฯ ประท้วงผลการตัดสินในการประกวดเทพีสงกรานต์ครั้งนี้ จนเรื่องบานปลายถึงกลับทำให้คนทั้งสองฝ่ายมองหน้ากันไม่ติด โดยฝ่ายทางศูนย์ฯ ประกาศว่า หากปีต่อๆ ไปยังมีการประกวดเทพีสงกรานต์กันอีก ทางศูนย์ฯ จะไม่ขอร่วมทำกิจกรรมดังกล่าว และจะขอจัดงานสงกรานต์ตามแบบประเพณีที่ชาวมอญแต่บรรพบุรุษปฏิบัติมา โดยใช้สถานที่ศูนย์ฯ เป็นที่จัดงาน

ปรากฏการณ์ดังกล่าว จึงสะท้อนให้เห็นการช่วงชิงผลประโยชน์จากอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านบางกระดี่ได้เป็นอย่างดี ซึ่งท้ายที่สุดความสัมพันธ์ของคนทั้งสามกลุ่มก็จะทวีความขัดแย้งมากขึ้น

ส่งท้าย

บทสรุปหัวข้อนี้เป็นการตั้งข้อสังเกตที่ได้จากการศึกษางานภาคสนามในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ซึ่งอาจมีข้อจำกัดในหลายด้านทางการศึกษา เช่น เวลาที่จำกัด และความผิดพลาดของผู้ทำศึกษาเองโดยเฉพาะในกรณีที่สนามศึกษาเกิดความขัดแย้งกลุ่มต่าง ๆ ที่ผู้ศึกษาเข้าสู่สนามศึกษาครั้งแรกเพื่อพบกับ Key Informant ปรากฏว่า เป็นบุคคลที่เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มต่างๆ โดยตรง ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำให้ผู้ศึกษาเกิดความลำบากใจขึ้นมาภายหลัง เมื่อต้องเดินทางเข้าไปพบกับกลุ่มขัดแย้งกลุ่มต่าง ๆ เพราะพวกเขาเกิดความหวาดระแวงต่อผู้เข้าศึกษาว่ามีจุดประสงค์ดีกับเขาหรือไม่ สิ่งเหล่านี้เองที่ทำให้ผู้ศึกษา "ขาด" ข้อมูลสำคัญบางด้านของกลุ่มขัดแย้งที่มีต่อศูนย์ฯ

อย่างไรก็ตามแต่ แม้งานภาคสนามครั้งนี้จะมีข้อบกพร่องในงานสนามมากมาย หากทว่าผู้ศึกษากลับคิดว่า การพยายามตั้งข้อสังเกตเป็นประเด็นเหล่านี้ก็น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษานางกว้างต่อไป

มอญบางกระดี่ : “พื้นที่” ชายขอบ

จากหลักฐานด้านเอกสารต่าง ๆ อาจสรุปได้ว่า ชุมชนมอญบางกระดี่เป็นชุมชนมอญที่เพิ่งเกิดขึ้นในระยะหลังสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นกลุ่มชาวมอญที่ขยายที่ทำกินลงมาจกสมุทรสาครตามลำน้ำมหาชัยและกลุ่มมอญปากลัดตามลำน้ำเจ้าพระยา หรือจะอพยพมาจากเมืองหงสาวดีก็ตามแต่ ถือเป็นกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น สภาพของชุมชนเดิมส่วนใหญ่จึงเป็นชุมชนเกษตรกรรม และยังมีการติดต่อซื้อขายกับชาวมอญด้วยกันจาก สมุทรสาคร พระประแดง และปทุมธานี โดยใช้เส้นทางคลองสนามไชย ถึงแม้ในช่วงต่อมาที่มีการสร้างทางรถไฟสายวงเวียนใหญ่-แม่กลอง แต่การติดต่อก็ก็น่าจะไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากต้องเดินทางจากหมู่บ้านไปยังสถานีรถไฟ โดยสภาพทางกายภาพที่มี “พื้นที่” เป็นแบบชายขอบของกรุงเทพมหานคร ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการติดต่อกับภายนอกเป็นไปด้วยความยากลำบาก จึงเป็นเหตุให้ชาวมอญบางกระดี่สามารถรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีได้มั่นคงกว่ากลุ่มชาวมอญที่อื่น

ในระยะต่อมาเมื่อมีถนนตัดผ่านเข้าหมู่บ้าน พร้อมกับมีการขยายเขตอุตสาหกรรมเมื่อราวสี่สิบกว่าปีก่อน ชาวบ้านส่วนใหญ่ขายที่ดินให้นานทุนสร้างโรงงานอุตสาหกรรมแล้วเข้ามาทำงานในโรงงาน และมีธุรกิจบ้านจัดสรร เป็นโอกาสให้ผู้คนต่างวัฒนธรรมเข้ามาอยู่มากขึ้น ชีวิตของชุมชนแบบพึ่งตนเองจึงเปลี่ยนมาเป็นแบบกึ่งอุตสาหกรรม มีการรับเอาวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตแบบสังคมสมัยใหม่เข้าไป จนทำให้วัฒนธรรมเดิมค่อย ๆ ถูกลดบทบาทลงทีละน้อย

สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นว่า กระบวนการกลายเป็นเมืองได้เข้ามาบีบคั้นอย่างสูง จนทำให้หมู่บ้านบางกระดี่เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะในด้านสังคมเห็นภาพความเคลื่อนไหวของชุมชนมอญบางกระดี่ จากเดิมที่เป็นสังคมเกษตรได้เปลี่ยนมาเป็นสังคมกึ่งอุตสาหกรรม

ในแง่ของวัฒนธรรมจะเห็นผลกระทบของกระบวนการกลายเป็นเมือง ที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ มอญเช่นกันคือ ชาวบ้านมีการรับเอาวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตแบบสังคมสมัยใหม่เข้าไปจนทำให้วัฒนธรรมเดิมของชาติพันธุ์มอญค่อย ๆ ถูกลดบทบาทลง แต่ขณะเดียวกัน ก็มีกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่มีแนวคิดในการรื้อฟื้นขนบธรรมเนียมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนขึ้นมาใหม่ เพื่อสร้างเสริมอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนให้แข็งแกร่งขึ้นอีกครั้ง ในรูปแบบของการตั้งศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ : “พื้นที่”, “การต่อรอง” และ “ความขัดแย้ง”

ผลการศึกษาทำให้เห็นว่า ประการแรก “พื้นที่” ของศูนย์ฯ ตกอยู่ในสภาพอิหลักอิเหลื่อตั้งแต่เริ่มต้น ดังเห็นได้จาก โดยทั่วไปพิพิธภัณฑสถานบ้านมักใช้พื้นที่สาธารณะของชุมชน เช่น วัดหรือลานกลางบ้านเป็นที่ตั้งอาคารจัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ แต่กรณีศูนย์ฯ แห่งนี้ กลับไม่ได้ใช้พื้นที่สาธารณะเนื่องจากติดขัดปัจจัยหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการเงินหรือบุคลากรที่จะดูแล จึงเป็นเหตุให้ผู้บุกเบิกพิพิธภัณฑสถานบ้านอย่าง รัชพงศ์ มอญคะ ตัดสินใจใช้ “พื้นที่” บ้านของตนเองมาจัดแสดง จนก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นตามลำดับ นับแต่เสียงคัดค้านของคนในครอบครัวมอญคะและชาวบ้านบางกระดี่อีกหลายคนที่มีความเชื่อว่า ไม่ควรนำของวัดไปตั้งไปที่บ้าน เพราะจะเกิดผลร้ายต่อครอบครัว เนื่องจากการนำของวัดซึ่งเป็นของที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะพิเศษมาจัดวางในตำแหน่งแห่งที่ของปัจเจกนั้น เป็นสิ่งที่ผิดไปจากธรรมเนียมปฏิบัติของชาวบ้าน ดังนั้น ความอิหลักอิเหลื่อในใจของผู้คนจึงเกิดขึ้นกับศูนย์ฯ แห่งนี้อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ขณะเดียวกัน รัชพงศ์ ก็พยายามใช้ “พื้นที่” ศูนย์ฯ ที่ตนพยายามจัดตั้งที่บ้านเป็นเครื่องมือในการ “ต่อรอง” กับชาวบ้านและครอบครัวเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับตน ด้วยการพยายามพิสูจน์ถึงความตั้งใจจริงของตนด้วยการเสียดสละชีวิตส่วนตัว ลาออกจากข้าราชการหน่วยงานหนึ่งมาดูแลศูนย์ฯ อย่างเต็มตัว พร้อมทั้งยังพยายามอธิบายและทำความเข้าใจกับชาวบ้านถึงเหตุที่ต้องจัดตั้งศูนย์ฯ ขณะเดียวกันก็ร้องขอให้ท่านเจ้าอาวาสวัดบางกระดี่ช่วยอธิบายอีกแรงหนึ่งที่สำคัญ รัชพงศ์พยายามสร้างผลงานของศูนย์ฯ ให้เป็นที่ประจักษ์ ด้วยการคืนรนาเงินก้อนโตในระยะเวลา 3 เดือน ไปไถ่หม้อวงโบราณได้สำเร็จ ตามที่รับปากกับคนรับซื้อของเก่าได้สำเร็จ จึงทำให้ชื่อเสียงของรัชพงศ์เป็นที่เลื่องลือไปทั่วหมู่บ้านบางกระดี่

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นว่า ตัวรัชพงศ์เริ่มได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชนบ้านบางกระดี่ระดับหนึ่ง อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่า ตำแหน่งแห่งที่ของการนำ “สิ่งของ” ที่มีลักษณะพิเศษในแง่ความเชื่อ โดยเฉพาะของที่เป็นสมบัติของวัด หรือของที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะมาจัดวางในพื้นที่ของปัจเจก ก็ถูกต้องรองได้เช่นกัน ดังเช่นที่รัชพงศ์ได้ใช้พื้นที่ส่วนตัวของศูนย์ฯ เป็นเครื่องมือในการแสดงความตั้งใจจริงในการทำงาน ที่สำคัญยังทำให้เห็นเส้นแบ่งของพื้นที่สาธารณะและปัจเจกได้ถูกทำให้ “เข้ากันได้” หรือ “เจือจางลง” ด้วย “พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน” ดังเห็นได้จาก เมื่อรัชพงศ์จัดตั้งศูนย์ฯ แล้วเสร็จก็เชิญพระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์เป็นการทำบุญเพื่อเสริมสิริมงคลให้กับศูนย์ฯ และครอบครัว ซึ่งทำให้คนในครอบครัวมอญคะและชาวบางกระดี่อีกหลายคนเริ่มยอมรับการนำของวัดมาจัดตั้งที่บ้านได้

ประการต่อมา เมื่อศูนย์ฯ เริ่มดำเนินการก็หาใช่ว่า “พื้นที่” ทางวัฒนธรรมดังกล่าวจะหยุดนิ่งหรือหยุดการเคลื่อนไหว การใช้ “พื้นที่” ศูนย์ฯ เพื่อแย้งชิงความหมาย, ผลประโยชน์ และเพื่อสร้างความชอบธรรมยังดำเนินอยู่ทุกลมหายใจ โดยพิจารณาจากความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับศูนย์ฯ ไม่ว่าจะเป็น ความขัดแย้งของชาวบ้านภายในหมู่บ้าน ความขัดแย้งระหว่างศูนย์ฯ กับรัฐ ความขัดแย้งระหว่างศูนย์ฯ กับสมาคมไทยรามัญ ทั้งหมดล้วนเป็นความขัดแย้งจากการแย้งชิงความหมาย และผลประโยชน์ในอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญจาก “พื้นที่” ของศูนย์ฯ แห่งนี้เกือบทั้งสิ้น ทั้งนี้เนื่องจาก ศูนย์ฯ นั้นเป็น “พื้นที่” หนึ่งที่ถูกใช้ในการแสดงออกอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญ ด้วยการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมอญในด้านต่างๆ กรณีดังกล่าว เห็นได้จากพัฒนาการการเกิดขึ้นของศูนย์ฯ ที่มีวัตถุประสงค์แน่นอน คือ ต้องการเผยแพร่ความรู้และประเพณีดั้งเดิมของมอญให้ได้ศึกษากันอีกครั้งซึ่งเท่ากับว่า เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ตนหรือเป็นการธำรงชาติพันธุ์มอญเกิดขึ้นอีกครั้ง หากทว่าหลังจากศูนย์ฯ ดำเนินงานและมีผลงานเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะหลังจากกลุ่ม “คนราชสำนัก” ได้เข้ามามีส่วนช่วยเหลือต่อกิจการภายในศูนย์ฯ จนทำให้ชื่อเสียงของศูนย์ฯ เป็นที่รับรู้ในวงกว้าง การแย้งชิงผลประโยชน์อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญที่เกิดจาก “พื้นที่” ของศูนย์ฯ ก็ชัดเจนและรุนแรงขึ้น คือ กลุ่มชาวบ้านบางกลุ่มมองว่า ครอบครัวของ รัชพงศ์ มอญคะ ก่อตั้งศูนย์ฯ เพื่อกอบโกยชื่อเสียงและเงินทองให้กับครอบครัวตนเอง ในขณะที่ฝ่ายรัฐก็นำการทำงานของศูนย์ฯ บางประเภท โดยเลือกอัตลักษณ์ที่ขายได้ (marketable identity) อย่างเช่น งานบุญผลสงกรานต์

มาแสวงหาผลประโยชน์อย่างไม่ชอบธรรมให้เป็นผลงานของตนเอง ประเด็นนี้สังเกตได้จากการที่สื่อมวลชนบางแขนงรายงานข่าวว่า

“สำนักงานเขตบางขุนเทียนถึงความสำคัญในขนบธรรมเนียมและประเพณีมอญดั้งเดิม จึงร่วมกับชาวบ้านบางกระดี่จัดงานบุญสงกรานต์ตามแบบมอญที่วัดบางกระดี่ เพื่อให้ลูกหลานทั้งชาวไทยและมอญได้ศึกษา”¹⁸

ตัวอย่างเหล่านี้ น่าจะเป็นกรณีศึกษาที่ช่วยตอกย้ำแนวคิดของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์กับการช่วงชิงและกอบโกยผลประโยชน์ได้เป็นอย่างดี¹⁹ เพียงแต่ใครจะใช้อัตลักษณ์ดังกล่าวไปในทาง “ชอบธรรม” หรือ “ไม่ชอบธรรม” ก็แล้วแต่จุดประสงค์และการมองของคนแต่ละกลุ่ม

ประการที่สาม ศูนย์ฯ เปรียบดัง “พื้นที่” ที่ช่วยสานสายสัมพันธ์ความเป็นมอญให้เข้มแข็งขึ้นในระดับหนึ่ง โดยมองจากระบบความสัมพันธ์ที่ไม่ใช่ในมิติของการสืบสายโลหิต หากแต่เป็นเครือข่ายที่ถูกสร้างให้เกิดจิตสำนึกร่วมกัน กล่าวคือ “พื้นที่” ของศูนย์ฯ ได้ถูกใช้เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือญาติมอญในท้องที่ต่าง ๆ ให้มีความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น คือ แต่เดิมคนไทยเชื้อสายมอญจากท้องที่อื่น ๆ ก็มักเดินทางเข้ามาเยี่ยมญาติพี่น้องที่อยู่บางกระดี่ในวาระและโอกาสต่าง ๆ อยู่แล้ว แต่หลังจากการก่อตั้งศูนย์ฯ ขึ้น ยังทำให้ชาวไทยเชื้อสายมอญในท้องที่อื่น ๆ เกิดความรู้สึกภูมิใจและอยากจะเดินทางเข้ามาชุมชนบ้านกระดี่มากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจาก มีหลายครอบครัวที่ได้นำข้าวของที่เป็นของตระกูลตนเองมาบริจาคให้กับศูนย์ฯ อีกทั้งเวลากลับไปหมู่บ้านของตนก็มักนำเรื่องศูนย์ฯ ไปพูดคุยว่า ตนก็มีสิ่งของอยู่ในส่วน คล้ายกับว่ามีส่วนร่วมในการตั้งศูนย์ฯ อย่างไรอย่างนั้น ความภูมิใจจึงเกิดขึ้น ในขณะที่เดียวกันคนมอญจากท้องที่อื่น ๆ ก็มักจะกล่าวเชิญให้คนทางศูนย์ฯ แวะเยี่ยมเยือนหมู่บ้านของตนบ้างเป็นการแลกเปลี่ยนกัน

จะเห็นได้ว่า การเคลื่อนไหวในความสัมพันธ์ดังกล่าว ในส่วนหนึ่งในเกิดจากการเดินทางติดต่อเพราะเดินทางไปเยี่ยมญาติซึ่งเป็นเครือญาติเดียวกัน กับอีกส่วนหนึ่งเดินทางมาเยี่ยมชมศูนย์ฯ เพราะเกิดความรู้สึกว่าเป็น “สายเลือดมอญ” เดียวกัน ทั้ง ๆ ที่ความจริงไม่ได้อยู่ในเครือญาติเดียวกันแต่เชื่อมโยงกันได้เพราะสายสัมพันธ์ที่เกิดจากศูนย์ฯ แห่งนี้

¹⁸ รายงานข่าวภาคค่ำของไทยทีวีสีช่อง 3 (15 เมษายน 2543)

¹⁹ Cohen, Abner, "Introduction," *Urban Ethnicity* (Tavistock, 1974).

ประการท้ายสุด ศูนย์ฯ ยังถือเป็น “พื้นที่” ทางวัฒนธรรมที่มีมิติเหลื่อมล้ำทางกายภาพ กล่าวคือ หากมองเฉพาะที่ตั้งของศูนย์ฯ ก็อาจกำหนดขอบเขตของศูนย์ฯ ที่ชัดเจนได้ คือ ที่ได้ ฤณและโรงเรียนหน้าบ้านของ รัชพงศ์ มอญตะ ขณะเดียวกัน หากมอง “พื้นที่” ที่ใช้จะ แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น “พื้นที่” ดังกล่าวก็หาชัดเจนไม่ เพราะมีกิจกรรมหลาย อย่างที่ไม่ได้เกิดขึ้นที่ “พื้นที่” บ้านของรัชพงศ์ หากแต่เกิดบน “พื้นที่” ชุมชนบ้านบางกระดี เช่น การจัดงานบุญสงกรานต์ที่วัดบางกระดี และการชมวิถีชีวิตของผู้คนรอบหมู่บ้านที่ยังดำเนิน อยู่ในปัจจุบัน เป็นต้น ดังนั้น การจะนิยาม “พื้นที่” ของศูนย์ฯ แห่งนี้จึงเป็นเรื่องยากที่จะ กำหนดขอบเขตทางวัฒนธรรมให้แน่ชัดลงไป

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ คงไม่อาจปฏิเสธว่า พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านหรือศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มอญบางกระดีนั้นเป็น “พื้นที่” ทางวัฒนธรรมที่ก่อตัวขึ้นบนฐานความขัดแย้งของตำแหน่งแห่ง ที่ระหว่าง “พื้นที่สาธารณะ” กับ “พื้นที่ปัจเจก” ขณะเดียวกันผู้ริเริ่มก่อตั้งศูนย์ฯ ก็พยายาม “ต่อรอง” ด้วยกลวิธีต่างๆ เพื่อลบเส้นแบ่งของ “พื้นที่” ทั้งสองให้เจือจางลง จนได้รับการยอมรับ จากชาวบ้านบางส่วนในระดับหนึ่ง ขณะเดียวกันชาวบ้านอีกส่วนหนึ่ง (ส่วนน้อย) ก็ไม่เห็นด้วย กับวิธีการเช่นนี้ นอกเหนือจากนี้ ศูนย์ฯ ยังเป็น “พื้นที่” ที่ถูกกลุ่มคนต่าง ๆ ใช้เพื่อแย้งชิง ความหมาย, ผลประโยชน์ และความชอบธรรมให้กับตน จนก่อให้เกิดความขัดแย้งตามมาเป็น ลำดับและยังคงดำเนินต่อไปตามเท่าที่ “พื้นที่” ทางวัฒนธรรมนี้ยังมีลมหายใจอยู่

ดังนั้น คงไม่ผิดนักหากจะกล่าวว่า ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดีก็คือ “พื้นที่” หนึ่งในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม ที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างจิตสำนึกและการธำรงชาติ พันธุ์มอญที่แฝงไปด้วยการต่อรอง, การแย้งชิงความหมาย, การแสวงหาผลประโยชน์ และการ สร้างความชอบธรรม ดังปรากฏให้เห็นในความสัมพันธ์ของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่มีต่อศูนย์ฯ นั่นเอง

ขอขอบคุณ

ครอบครัวคุณรัชพงศ์ มอญตะ และชาวบางกระดีทุกท่านที่ต้อนรับจับคู่ผู้ศึกษาเป็น อย่างดี และขอขอบคุณอาจารย์กุลศิริ อรุณภาคย์ และอาจารย์ปรารณา จันทรุพันธุ์ ที่ ช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีการพิมพ์ทำให้สร้างสรรค์ต้นฉบับได้ทันเวลา ท้ายสุด ขอกราบ ขอบพระคุณ รศ. ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ ที่กรุณาเสนอแนะคำวิจารณ์ให้บทความชิ้นนี้มีความ สมบูรณ์มากขึ้น

บรรณานุกรม

จันทร์ สกฤตสิมา

2540 การศึกษาคลองด่านในเชิงประวัติศาสตร์. สถาบันราชภัฏธนบุรี.

นรินทร์ธิเบศร์

2525 โครงการนิราศนรินทร์. กรุงเทพฯ: องค์การตำราสุสภา.

พิศาล บุญผูก

2537 สงกรานต์บางกระบือ. กรุงเทพฯ: ชีรพงษ์การพิมพ์.

สุนทรภู่ (นามแฝง)

2514 นิราศเมืองเพชร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิยมกิจ.

สุจริตลักษณ์ ดีผดุง

2538 มอญบทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมมิก.

สุเทพ สุนทรเกสัช

2510 รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาหมู่บ้านอย่างใกล้ชิดเกี่ยวกับลักษณะผู้นำท้องถิ่น.
ไม่ระบุที่พิมพ์.

ไม่ระบุผู้แต่ง

2540 อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอนุกุลสิกขการ.

สำนักงานเขตบางขุนเทียน

2540 เอกสารรายงานสถิติจำนวนประชากร.

2542 เอกสารรายงานการศึกษาชุมชนมอญวัดบางกระบือ.

Cohen, Abner

1974 "Introduction," Urban Ethnicity. Tavistock.